

УДК 336.7:346.5

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/191-38>**Рассадникова С.І.**

кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8215-3649>

Бойцов О.О.

аспірант,
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5898-7474>

Rassadnikova Svitlana, Boitsov Oleksandr
International Humanitarian University, Odessa

ЗАХИСТ ІНВЕТОРІВ ЯК КЛЮЧОВА ПЕРЕДУМОВА МОБІЛІЗАЦІЇ КАПІТАЛУ ДЛЯ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті досліджуються проблеми захисту прав і інтересів індивідуальних інвесторів на українському фондовому ринку, які набули особливої гостроти в умовах повномасштабної військової агресії росії проти України. Виявлено ключові виклики, зокрема блокування доступу інвесторів до їхніх активів, відсутність надійних законодавчих гарантій недоторканності прав приватної власності та недостатня інституційна спроможність регулятора. У статті запропоновано комплекс заходів щодо вдосконалення регулювання фондового ринку з метою створення сприятливого інвестиційного клімату та забезпечення надійного захисту прав індивідуальних інвесторів, що є необхідною передумовою ефективного мобілізації капіталу для післявоєнного відновлення економіки України.

Ключові слова: фондовий ринок, індивідуальні інвестори, захист інвестицій, регулювання фондового ринку, післявоєнне відновлення.

PROTECTION OF INVESTORS AS A KEY PREREQUISITE FOR CAPITAL MOBILIZATION FOR POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

The article investigates the problems of protecting the rights and interests of individual investors in the Ukrainian stock market, which have become especially urgent in the context of Russia's full-scale military aggression. The study aims to identify the key problems of the Ukrainian stock market, particularly in the context of protecting the interests of individual investors, as a necessary prerequisite for the effective mobilization of capital for the post-war reconstruction of the Ukrainian economy. The research methodology combines general scientific and special approaches. The key challenges identified in the study include the blocking of access of investors to their assets, the lack of reliable legislative guarantees for the inviolability of private property rights, and the insufficient institutional capacity of the regulator. The article analyzes the recent court decisions, which demonstrate that the current legislation of Ukraine allows for the forced alienation of the shares of individual investors in favor of the state during martial law without their participation and full compensation. The study concludes that the key problem in protecting the rights of individual investors in Ukraine is the insufficient institutional capacity of the National Securities and Stock Market Commission and the lack of a necessary legislative framework. The article proposes a set of measures to improve the regulation of the stock market in order to create a favorable investment climate and ensure reliable protection of the rights of individual investors. These measures include ensuring the fundamental principle of inviolability and the constitutionally guaranteed rights of investors, creating an analogue of the American SIPC, developing a dedicated website for investor protection, aligning national legislation with global standards, creating conditions for the active development of collective investment institutions, revising tax policy, increasing the transparency and accountability of public companies, and facilitating the digitalization and innovative development of stock exchanges. The implementation of the proposed complex of measures will contribute to the formation of a full-fledged capital market in Ukraine with reliable guarantees of the preservation of assets and legitimate interests of individual investors, which will become a key prerequisite for the active mobilization of domestic and foreign investments in the process of rebuilding the national economy after the war.

Keywords: stock market, individual investors, investment protection, stock market regulation, post-war reconstruction.

JEL classification: G10, G19, G18, G28, O16

Постановка проблеми. Створення сприятливого інвестиційного клімату та ефективного залучення приватного капіталу є одними з ключових передумов для успішного відновлення економіки України після завершення війни, спричиненої широкомасштабною агресією російської федерації. В умовах дефіциту бюджетних ресурсів та обмеженості міжнародної фінансової

допомоги постраждалій українській економіці вкрай потрібна активна мобілізація капіталу з ринкових джерел, що має відбуватися шляхом стимулювання як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій. Одним з пріоритетних завдань задля досягнення цієї мети є створення надійних правових, інституційних та економічних умов для захисту інтересів індивідуальних інвесторів –

громадян України та іноземців, які вкладають власні кошти в цінні папери та інші фінансові інструменти.

Недосконалості законодавства яскраво виявили себе під час здійснення заходів із націоналізації майна з метою мобілізації фінансових ресурсів держави для забезпечення незалежності та національної безпеки України, усунення гуманітарної кризи, викликані війною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику процедури примусового відчуження майна в умовах воєнного стану дослідила Черненко О., яка пропонує на законодавчому рівні вдосконалити процедуру примусового відчуження майна в умовах воєнного стану шляхом прийняття норм, які врахують не лише інтереси держави, але й інтереси власників, у яких майно було примусово відчужено у власність держави [1]. Питання примусового відчуження акцій акціонерних товариств для потреб оборони в умовах воєнного стану проаналізувала Остапенко А. яка дійшла висновку що акції не можуть вважатися військовим майном і, відповідно, не можуть бути об'єктом примусового відчуження майна, оскільки вони не є речами у розумінні положень цивільного законодавства та не мають характеристик, притаманних військовому майну [2]. Теоретичне обґрунтування необхідності запровадження компенсаційних механізмів на ринку цінних паперів України та їх важливості у відновленні довіри та зміцненні його фінансової безпеки надав Пшик Б., він пропонує запровадити механізм компенсації інвесторам їхніх втрат через створення спеціального Фонду компенсування інвестицій для залучення інвестицій на фондовий ринок України [3].

Постановка завдання. Метою даного дослідження є визначення ключових проблем фондового ринку України, зокрема в контексті захисту інтересів індивідуальних інвесторів як необхідної передумови ефективної мобілізації капіталу для післявоєнного відновлення економіки України. Основним завданням дослідження є пропозиція комплексу заходів щодо вдосконалення регулювання фондового ринку з метою створення сприятливого інвестиційного клімату та забезпечення надійного захисту прав індивідуальних інвесторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попри значні зусилля з реформування вітчизняного фондового ринку, події повномасштабної війни в Україні яскраво продемонстрували існування низки серйозних викликів та недоліків чинного регулювання, що ставлять під загрозу права індивідуальних інвесторів. Відсутність надійного захисту їхніх капіталовкладень від різноманітних форс-мажорних обставин, санкційних режимів чи протиправних дій учасників ринку може створити перешкоди для ефективної акумуляції та розподілу інвестиційних ресурсів для післявоєнної відбудови України. Тож удосконалення регулювання фондового ринку для забезпечення гарантій захисту прав і активів індивідуальних інвесторів за будь-яких обставин має бути одним з пріоритетів державної політики.

Під час повномасштабного вторгнення однією з найгостріших проблем для індивідуальних інвесторів в Україні стала тривала неможливість розпоряджатися власними активами. Ситуація з клієнтами інвестиційного додатку "mono invest" від необанку "monobank" яскраво ілюструє проблеми захисту прав індивідуаль-

них інвесторів в Україні. Тисячі клієнтів, які відкрили субброкерські рахунки через "monobank", були змушені у липні 2023 року розпродати свій інвестиційний портфель через запровадження санкцій проти брокера "EXANTE" (EXT Ltd), одного з небагатьох доступних інвестиційних посередників для громадян України. [4] Клієнти, які відмовилися продавати свій портфель, ризикували повністю втратити доступ до своїх акцій та грошових коштів через 10-річні санкції РНБО, які передбачають блокування активів та обмеження щодо капіталу. [5] Лише за підтримки керівництва Національного банку України та Міністерства економіки вдалося відновити доступ клієнтів "monobank" до їхніх грошових коштів, що перебували на рахунках "EXANTE". Ця ситуація продемонструвала, що платежі з рахунків санкційної компанії фактично належали клієнтам, а не самій компанії. В результаті переговорів вдалося повернути клієнтам 5,5 млн доларів США протягом тижня. [6] Ключовим у цьому випадку було те, що оскільки під санкції потрапила кіпрська компанія "EXANTE", яка продовжувала працювати на Кіпрі, то це не зачепило активи клієнтів, які вважалися активами третіх осіб після переведення в Україну. НКЦПФР надала окреме роз'яснення з цього питання, а операції перевірялися Національним банком.

Ще одним прикладом порушення прав індивідуальних інвесторів є ситуація з клієнтами брокерської компанії ТОВ «Фрідом Фінанс Україна». Ці інвестори, окрім іноземних фондових інструментів, вкладали кошти у державні облигації внутрішньої позики України та акції українських компаній. Проте, у жовтні 2022 року РНБО запровадила 5-річні санкції проти даної брокерської компанії, що призвело до зупинення ліцензій, припинення торговельних операцій та блокування активів клієнтів [7]. В результаті тисячі роздрібних інвесторів втратили доступ до своїх активів, незважаючи на те, що формально ці активи продовжують їм належати на підставі повного права власності. Таким чином, через запровадження санкцій клієнти позбавлені можливості здійснювати операції зі своїми коштами, що зберігаються на рахунках цієї брокерської компанії.

Рішення НКЦПФР від 06.11.2022 № 1320 щодо примусового відчуження на користь держави акцій ПАТ «Укрнафта», ПАТ «Укртатнафта», АТ «Мотор Січ», ПрАТ «АвтоКрАЗ», ПрАТ «Запоріжтрансформатор» та передачі управління їхніми активами Міністерству оборони України демонструє відсутність у вітчизняному законодавстві системних гарантій захисту прав індивідуальних інвесторів. Згідно цього рішення, з рахунків власників були списані усі акції в обігу, крім тих, що належали державі, включаючи частки роздрібних інвесторів та іноземних інвестиційних компаній. Законом передбачено, що після завершення воєнного стану ці акції будуть або повернені власникам, або їм буде відшкодована їх вартість [8; 9]. Слід зазначити, що акції зазначених емітентів перебували в активах інститутів спільного інвестування та недержавних пенсійних фондів, які, як і інші власники, не були присутні при складанні акту відчуження та позбавлені можливості ознайомитися і погодити проведену оцінку майна. Більше того, повернення відчуженого майна згідно Закону № 4765-VI можливе лише в судовому порядку. Таким чином, було конфісковано акції

13 тисяч дрібних акціонерів «Укрнафти» – пенсіонерів, працівників компанії, інвестиційних фондів, в тому числі іноземних, що ставить під сумнів принцип недоторканності прав приватної власності [10]. З позиції міжнародного права, законна експропріація має переслідувати публічну мету та здійснюватися в інтересах суспільства. Конфіскація майнових прав українських та іноземних міноритарних акціонерів, які не мають жодного зв'язку з державою-агресором і вже втратили своє майно без отримання компенсації, може розглядатися як незаконна експропріація згідно норм міжнародного права.

Судові рішення Господарського суду м. Києва у справах № 910/836/23 [11] за позовом компанії «Корнеліус Холдінгз ЛТД» (Kornelius Holdings LTD) щодо примусового відчуження акцій ПАТ «Укртатнафта» та № 910/9563/23 [12] за позовом компанії Bordo Management Limited (Бордо Менеджмент Лімітед) щодо примусового відчуження акцій ПАТ «Укрнафта» демонструють, що чинне законодавство України дозволяє примусово відчужувати акції індивідуальних інвесторів на користь держави в умовах воєнного стану без їх участі та повноцінного відшкодування. Примусове відчуження активів інвесторів, зафіксоване у судових рішеннях, відбувалося всупереч принципу недоторканності приватної власності, закріпленому в Конституції України, та ставить під сумнів гарантії захисту прав інвесторів. Суд відмовив у стягненні акцій на користь власників, визнавши, що примусове відчуження акцій в умовах воєнного стану для забезпечення обороноздатності держави було законним та обґрунтованим суспільною необхідністю. Суд зазначив, що акції є майном, яке може бути примусово відчужене в умовах воєнного стану та що таке відчуження було здійснене з дотриманням вимог законодавства, відкинувши аргументи позивача про неможливість відчуження акцій.

Аналіз судових рішень Господарського суду м. Києва демонструє, що навіть великі інвестори стикаються з проблемою примусового відчуження їхніх активів на користь держави без належного відшкодування. Водночас, для пересічних громадян-інвесторів, активи яких були конфісковані в аналогічному порядку, отримати судовий захист своїх прав, як правило, є недоступним через брак ресурсів та тривалість судових процедур.

Попри те, що забезпечення захисту прав інвесторів належить до ключових завдань регуляторної діяльності НКЦПФР, наведені факти красномовно свідчать про відсутність у вітчизняному законодавстві системних гарантій захисту прав індивідуальних інвесторів, що демонструє його недосконалість. Блокування доступу інвесторів до їхніх активів створило ситуацію правової невизначеності та підірвало довіру до надійності функціонування вітчизняних фондових ринків.

На думку автора, ключовою проблемою захисту прав індивідуальних інвесторів в Україні є недостатня інституційна спроможність Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) і відсутність необхідної законодавчої бази. Зокрема, НКЦПФР неодноразово визнавала свою неспроможність розблокувати активи клієнтів ТОВ «Фрідом Фінанс Україна», які втратили доступ до власних активів. З метою вирішення цієї проблеми, НКЦПФР у співпраці з Національним банком України, Національним депозитарієм

України, Розрахунковим центром та Міжвідомчою робочою групою з питань реалізації санкційної політики при Кабінеті Міністрів України розробила проект змін до чинного законодавства. Законопроект передбачає запровадження поняття «активи клієнтів» та визначення механізму для перенесення цінних паперів клієнтів на рахунки інших депозитарних установ. Проте, на час проведення даного дослідження, необхідні зміни до законодавства так і не були прийняті. Внаслідок цього, 12,8 тисяч клієнтів брокерської компанії ТОВ «Фрідом Фінанс Україна» досі позбавлені доступу до власних активів [13; 14].

Окремо слід відзначити також сукупність системних чинників, які стримують розвиток індивідуального інвестування в Україні на ринку цінних паперів, посилюючи проблему його низької ліквідності та капіталізації. Серед таких ключових проблемних аспектів: низька прибутковість провідних емітентів, недосконала законодавча база, гальмування назрілих реформ та неоперативне реагування на виклики, слабка інфраструктура фондового ринку, інформаційна закритість емітентів, розмитість у питаннях захисту прав міноритарних акціонерів та власників цінних паперів, тривалі й запутані процедури відстоювання своїх прав в українських судах тощо.

Висновки. З метою комплексного вирішення окреслених вище викликів та створення сприятливого інвестиційного клімату для широкого залучення індивідуальних інвесторів в економіку України на законодавчому та регуляторному рівні необхідно впровадити такі першочергові зміни та нововведення:

1. Забезпечити фундаментальний принцип недоторканності та гарантовані Конституцією України права володіння, користування і розпорядження інвесторами власними активами за будь-яких обставин шляхом імплементації відповідних гарантій та процедур у чинне законодавство. Зокрема, у Законі України Про санкції 1644-VII має бути законодавчо відокремлено активи клієнтів від активів підсанкційних осіб (брокерів, дилерів, управляючих компаній тощо), прописано механізми повернення активів клієнтам. У Законі України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» слід передбачити можливість регулятору вводити тимчасову адміністрацію, проводити розрахунки з клієнтами. Атмосфера правової визначеності та верховенства права сприятиме залученню інвестицій для відбудови економіки.

2. Необхідним також є створення аналогу американської SIPC (Securities Investor Protection Corporation) – некомерційної корпорації, яка забезпечує обмежений захист інвесторів у випадку банкрутства або фінансових труднощів брокерських компаній. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам та регуляторним вимогам щодо захисту інвесторів на фондовому ринку. SIPC є непов'язаною з урядом приватною некомерційною корпорацією, яка фінансується за рахунок внесків членів (брокерських фірм) та забезпечує захист активів інвесторів на випадок неплатоспроможності цих фірм. Створення подібної корпорації в Україні дозволить впровадити ефективний та перевірений міжнародний механізм захисту інтересів інвесторів, не покладаючись повністю на державні ресурси та залишаючи систему більш незалежною від політичних факторів.

3. Створення керованого НКЦПФР веб-сайту з метою сприяння захисту інтересів та поінформованості індивідуальних інвесторів в Україні. Цей ресурс надаватиме корисну освітню інформацію, інструменти та ресурси, спрямовані на підвищення грамотності та захист інтересів індивідуальних інвесторів. Доцільним буде цифровізувати та спростити процедуру звернень для захисту інвесторами своїх майнових інтересів.

4. Доопрацювати національне законодавство згідно світових стандартів регулювання фондового ринку, зокрема положення Директиви Європейського Парламенту і Ради № 2004/109/ЄС від 15 грудня 2004 року про гармонізацію вимог щодо прозорості інформації про емітентів, цінні папери яких допущено до торгівлі на регульованому ринку та «Цілей та принципів регулювання обігу цінних паперів» Міжнародної організації комісій з цінних паперів, забезпечивши самостійність виконання функцій регулятором.

5. Створити умови для активного розвитку інститутів спільного інвестування (ICI) та спростити процедуру колективного інвестування для громадян. Запровадити чіткі вимоги до інвестиційних декларацій ICI по прикладу банківських продуктів що включатимуть розкриття інвестиційної стратегії, цілей, видів активів, ризиків, обмежень та нормативів інвестування в зрозумілому та стандартизованому форматі, що забезпечить належну прозорість, захист інвесторів та полегшить

порівняння різних ICI. Поширення діяльності інвестиційних фондів сприятиме ліквідності фондового ринку.

6. Переглянути податкову політику в напрямку стимулювання індивідуального інвестування. Запровадити податкові пільги для громадян, які вкладають частину доходу у цінні папери вітчизняних емітентів. Розглянути можливість анулювання податку на інвестиційний прибуток для довгострокових інструментів.

7. Підвищити прозорість та підзвітність публічних компаній щодо реального стану справ, прибутковості, ризиків діяльності.

8. Активно популяризувати фондовий ринок через освітні кампанії, навчання та поширення інвестиційної культури серед населення.

9. Сприяти цифровізації та інноваційному розвитку фондових майданчиків, платформ дистанційної торгівлі та обміну інвестиційними інструментами, впровадженню електронних сервісів задля захисту прав інвесторів.

Лише системна імплементація комплексу наведених вище заходів сприятиме формуванню в Україні повноцінного ринку капіталу з надійними гарантіями збереження активів і законних інтересів індивідуальних інвесторів. Це стане ключовою передумовою для активної мобілізації внутрішніх та зовнішніх інвестицій у процесі відбудови національної економіки після війни.

Список використаних джерел:

1. Черненко О. Примусове відчуження акцій в умовах воєнного стану. *Приватне право і підприємництво*. 2023. Вип. 22. С. 103–109. DOI: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2023.22.13>
2. Остапенко А. А. Майнові права як об'єкт примусового відчуження у період воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 5. С. 33–38. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221548>
3. Пшик Б.І. Фонд компенсування інвестицій як механізм зміцнення фінансової безпеки ринку цінних паперів. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2022. Вип. 48. С. 53–63. URL: <http://dspace.lnlibrary.lviv.ua/jspui/handle/123456789/174> (дата звернення: 23.05.2024)
4. ОГО!. Важливе оголошення для тих, хто користується застосунком mono invest. *Telegram*. URL: <https://t.me/OGMono/1235> (дата звернення: 23.05.2024).
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 5 липня 2023 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 5 липня 2023 р. № 371/2023 / Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3712023-47261> (дата звернення: 23.05.2024)
6. ОГО!. Питання повернення клієнтських грошей з рахунків брокера EXANTE. *Telegram*. URL: <https://t.me/OGMono/1239> (дата звернення: 23.05.2024)
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 жовтня 2022 року «Про застосування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 19 жовтня 2022 р. №726/2022 / Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7262022-44481> (дата звернення: 23.05.2024)
8. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Відчуження акцій: Комісія схвалила рішення щодо змін в системі депозитарного обліку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/vidchuzhennia-aktsii-komisiiia-skhvalyla-rishennia-shchodo-zmin-v-sistemi-depozitarnogo-obliku/> (дата звернення: 23.05.2024)
9. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 23.05.2024)
10. Складенко Н. Незалежні члени наглядової ради «Укрнафти»: націоналізація компанії спричинила безліч порушень закону. *РБК-Україна*. URL: <https://daily.rbc.ua/rus/show/nezalezni-chleni-naglyadovoyi-radi-ukrnafti-1677914203.html> (дата звернення: 23.05.2024)
11. Господарський суд м. Києва. Рішення № 113982006, 28.08.2023 р. по справі № 910/836/23. *YouControl*. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/113982006/> (дата звернення: 23.05.2024)
12. Господарський суд м. Києва. Рішення №115936039, 30.10.2023 р. по справі № 910/9563/23. *YouControl*. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/115936039/> (дата звернення: 23.05.2024)
13. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. НКЦПФР розробила та подала до Комітету з питань фінансів, податкової та митної політики законопроект, який вирішить проблему клієнтів з Фрідом Фінанс Україна. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/nktpfr-rozrobyla-ta-podala-do-komitetu-z-pytan-finansiv-podatkovoi-ta-mytnoi-polityky-zakonoproiekt-iakyi-vyrishyt-problemu-kliektiv-z-fridom-finans-ukraina/> (дата звернення: 23.05.2024)
14. Влада готова повернути гроші клієнтам Фрідом Фінанс: що може стати цьому на заваді. *Minfin*. URL: <https://minfin.com.ua/ua/invest/articles/vlada-gotova-povernuti-groshi-klievtam-pidsankciynogo-fridom-finans-ale-ne-virishila-yak-same/> (дата звернення: 23.05.2024)

References:

1. Chernenko, O. (2023). Prymusove vidchuzhennia aktsii v umovakh voiennoho stanu [Forced disposal of shares under the conditions of the state of martial]. *Pryvatne pravo i pidpryyemnytstvo* [Privat Law and Business], vol. 22, pp. 103–109. DOI: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2023.22.13>
2. Ostapenko, A.A. (2023). Mainovi prava yak ob'ekt prymusovoho vidchuzhennia u period voiennoho stanu [Property rights as an object of forced alienation during martial law]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii* [Actual Problems of Native Jurisprudence], vol. 5, pp. 33–38. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221548>
3. Pshyk, B. (2022). Fond kompensuvannia investytsii yak mekhanizm zmitsnennia finansovoi bezpeky rynku tsinnykh paperiv [Investment compensation fund as a mechanism for strengthening the financial security of the securities market]. *Formuvannia rynkovoi ekonomiky v Ukraini* [Formation of market economy in Ukraine], vol. 48, pp. 53–63. Available at: <http://dspace.inulibrary.lviv.ua/jspui/handle/123456789/174> (accessed: 23 May 2024).
4. OGo!. (2023). Vazhlyve oholoshennia dlia tykh, khto korystuietsia zastosunkom mono invest [Important announcement for those who use the mono invest application]. *Telegram*. Available at: <https://t.me/OGOMono/1235> (accessed: 23 May 2024).
5. Ukaz Prezidenta Ukrainy № 371/2023 Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 5 lypnia 2023 roku "Pro zastosuvannia personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii)" [Decree of the President of Ukraine № 371/2023 On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated July 5, 2023 "On the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)"]. (2023). Available at: <https://www.president.gov.ua/documents/3712023-47261> (accessed: 23 May 2024).
6. OGo!. (2023). Pytannia povernennia klientskykh hroshei z rakhunkiv brokera EXANTE [The issue of returning client money from EXANTE broker accounts]. *Telegram*. Available at: <https://t.me/OGOMono/1239> (accessed: 23 May 2024).
7. Ukaz Prezidenta Ukrainy № 726/2022 Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 19 zhovtnia 2022 roku "Pro zastosuvannia ta vnesennia zmin do personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii)" [Decree of the President of Ukraine № 726/2022 On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated October 19, 2022 "On the application and introduction of changes to personal special economic and other restrictive measures (sanctions)"]. (2022). Available at: <https://www.president.gov.ua/documents/7262022-44481> (accessed: 23 May 2024).
8. Vidchuzhennia aktsii: Komisiia skhvalyla rishennia shchodo zmin v systemi depozytalnoho obliku [Alienation of shares: The Commission approved the decision on changes in the depository accounting system]. (2022). Available at: <https://www.nssmc.gov.ua/vidchuzhennia-aktsii-komisiia-skhvalyla-rishennia-shchodo-zmin-v-systemi-depozytalnoho-obliku/> (accessed: 23 May 2024).
9. Pro peredachu, prymusove vidchuzhennia abo vyluchennia maina v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho chy nadzvychainoho stanu: Zakon Ukrainy vid 17.05.2012 r. № 4765-VI / Verkhovna Rada Ukrainy [On the transfer, forced alienation or confiscation of property under the conditions of a legal regime of martial law or a state of emergency: Law of Ukraine No. 4765-VI dated 05/17/2012]. (2023). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (accessed: 23 May 2024).
10. Skliarenko, N. Nezalezni chleny nahliadovoi rady "Ukrnafta": natsionalizatsiia kompanii sprychynyla bezlich porushen zakonu [Independent members of the supervisory board of "Ukrnafta": the nationalization of the company caused many violations of the law]. *RBK-Ukraina* [RBC-Ukraine]. (2023). Available at: <https://daily.rbc.ua/rus/show/nezalezni-chleni-naglyadovoyi-radi-ukrnafti-1677914203.html> (accessed: 23 May 2024).
11. Hospodarskyi sud m. Kyieva. Rishennia № 113982006, 28.08.2023 r. po spravi № 910/836/23 [Decision No. 113982006, 28.08.2023, Commercial Court of Kyiv]. *YouControl*. (2023). Available at: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/113982006/> (accessed: 23 May 2024).
12. Hospodarskyi sud m. Kyieva. Rishennia №115936039, 30.10.2023 r. po spravi № 910/9563/23 [Decision No. 115936039, 30.10.2023 in case 910/9563/23. Commercial Court of Kyiv]. *YouControl*. (2023). Available at: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/115936039/> (accessed: 23 May 2024).
13. Natsionalna komisiia z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku. NKTSPFR rozrobyla ta podala do Komitetu z pytan finansiv, podatkovoi ta mytnoi polityky zakonoproiekt, yakyi vyrishyt problemu klientiv z Fridom Finans Ukraina [NKCPFR has developed and submitted to the Committee on Finance, Tax and Customs Policy a draft law that will solve the problem of customers with Freed Finance Ukraine]. (2023). Available at: <https://www.nssmc.gov.ua/nktsprf-rozrobyla-ta-podala-do-komitetu-z-pytan-finansiv-podatkovoi-ta-mytnoi-polityky-zakonoproiekt-iyaki-vyrishyt-problemu-klientiv-z-fridom-finans-ukraina/> (accessed: 23 May 2024).
14. Vlada hotova povernuty hroshi klientam Fridom Finans: sho muze staty t'omu na zavadi. [The authorities are ready to return money to Freedom Finance clients: what can stand in the way of this] *Minfin*. (2023). Available at: <https://minfin.com.ua/ua/invest/articles/vlada-gotova-povernuti-groshi-klientam-pidsankciynogo-fridom-finans-ale-ne-virishila-yak-same/> (accessed: 23 May 2024).